

Retningslinjer for neologismer i dansk tegnsprog (dannelse af nye tegn)

Baggrund

Dansk tegnsprog er et forholdsvis ungt sprog. Det vides ikke præcist hvornår dansk tegnsprog er opstået men døreundervisningen blev grundlagt i 1807 og den første tegnsprogsordbog blev udgivet i 1871. Siden da har sproget udviklet sig løbende, som alle andre sprog, efterhånden som døre har mødtes, kommunikeret og dannet nye tegn i fællesskab. Det betyder at nye tegn kan opstå spontant men først bliver egentlige neologismer, når de tages i brug og spredes gennem fællesskabets interaktion.

Ingen sprog har ord eller tegn for alt, det gælder også for tegnsprog, og udtryk varierer mellem sprog. Det er derfor langt fra altid er muligt at finde en-til-en ækvivalenter i de enkelte sprog. I nyere tid er der kommet et stigende behov for nye tegn, blandt andet fordi flere døre uddannes inden for forskellige fagområder og der opstår et behov for tegn for fagbegreber indenfor disse områder. Dette gælder ikke kun i uddannelsesinstitutioner men også i sociale og kulturelle sammenhænge hvor døre deltager. Det har skabt et øget behov for tegn til specifikke fagbegreber og områder hvor der tidligere ikke fandtes etablerede tegn.

Afdeling for Dansk Tegnsprog kan i den forbindelse tilbyde rådgivning og vejledning i arbejdet med at danne nye tegn og sikre sproglig nydannelse som giver mening for sprogbrugerne.

Dansk tegnsprogs fonologi og hensyn ved nydannelse

I dansk tegnsprog består et tegn af flere fonologiske parametre: **håndform, bevægelse, orientering og placering i rummet eller på kroppen** samt **mundbevægelser og mimik** (ikke-manuelle elementer). Med disse parametre kan en neologisme dannes.

En vellykket neologisme bør:

1. **Være fonologisk mulig** i dansk tegnsprog (ingen kollisionsformer, unaturlige bevægelser eller håndformer som ikke bruges i sproget).
2. **Kunne afgrænses tydeligt** fra eksisterende tegn for at undgå homonymi (to tegn der ligner hinanden men betyder noget forskelligt).
3. **Kunne produceres naturligt** i normalt samtaletempo.

Strategier for nydannelse

a) Lån fra andre tegnsprog

Lån fra andre tegnsprog kan anvendes, især når et tegn allerede er etableret i en international kontekst. Sådanne lån forudsætter imidlertid tilpasning til dansk tegnsprogs **håndformer** og **bevægelsesmønstre**. Håndformerne kan ses her: https://tegnprog.dk/hovedside/oversigt_haandform.html.

Bevægelsesmønstrene bliver ikke præsenteret i Ordbog over Dansk Tegnsprog men som et generelt eksempel kan nævnes, at bevægelser i dansk tegnsprog ofte starter oppefra.

Direkte lån uden tilpasning kan opleves fremmede eller fysisk uvante for danske sprogbrugere.

b) Sammensætning / komposition

Komposition er en af de mest produktive neologismestrategier i dansk tegnsprog. Et eksempel taget fra det psykiatriske område er tegnet STÆRK^DÆMPE /fentanyl/ der udnytter at komplekse begreber som medicinske betegnelser kan udtrykkes gennem to semantisk meningsfulde dele. Baggrunden for tegnets første led er at stoffet fentanyl er et medikament der er meget stærkere end almindelig morfin, derfor tegnet STÆRK. Andet led af tegnet, DÆMPE, kommer af at fentanyl er en undergruppe af opioider som er en form for smertestillende. Derfor kan de to tegn sammensættes til tegnet for fentanyl.

c) Lån og afledning fra skriftsprog (initialer, mund-hånd-systemet og håndalfabetet)

Selv om dansk tegnsprog er fuldstændigt uafhængigt af dansk skriftsprog, kan skriftsproget i praksis spille en rolle i faglige sammenhænge.

Initialbaserede tegn kan være hensigtsmæssige, når:

- termen ellers ville blive meget lang,
- termen primært bruges i faglig kontekst,
- modtagerne kan forventes at kende initialerne.

Mund-hånd-system (MHS) og håndalfabet (HA) kan være hensigtsmæssige, når

- brugerne kan aflæse og forstå henholdsvis MHS og HA.

Udfordringer:

- De kan være mindre tilgængelige for nye tegnsprogtalere.
- De risikerer at kollidere med andre bogstavbaserede tegn.

Derfor bør strategien bruges med moderat frekvens og tydelig begrundelse.

d) Etymologisk nydannelse (på baggrund af fx latinske eller græske ord)

Mange moderne fagtermer har latinske og græske rødder. Ved at udnytte disse rødder kan man skabe tegn der er:

- mere semantisk præcise.
- lettere at bruge på tværs af beslægtede termer.
- mere intuitive i et fagligt miljø.

Eksempel: *antropocæn* → MENNESKE^NY, MENNESKE^PERIODE eller MENNESKE^TID^ALDER

Fra Ordnet.dk/ddo:

” af græsk *anthropos* 'menneske' og *-cæn* af græsk *kainos* 'ny', dvs. 'menneskets tidsalder' *-cæn* indgår i andre betegnelser for tidsaldre, idet der tænkes på nye geologiske lag oven på de eksisterende.”

Sociale og sproglige mekanismer for at et nyt tegn etableres

Et nyt tegn bliver først en egentlig neologisme når det er:

1. produceret af en eller flere sprogbrugere (brugerdrevet).
2. anvendt i praksis af flere brugere.
3. diskuteret, reflekteret og eventuelt justeret i fællesskabet.
4. accepteret af en bredere gruppe – fx døde studerende, fagpersoner og tolke.
5. konventionaliseret – dvs. opfattes som et stabilt, velkendt tegn.

Referencer:

Ordbog over Dansk Tegnsprog

Den Danske Ordbog